

III

Criteri per al tractament de la variació funcional en el nou diccionari normatiu

(Acord del 18 de maig de 2012)

El 18 de maig de 2012 la Secció Filològica aprovà el criteri per al tractament de la variació funcional en el nou diccionari normatiu, que es reproduïx tot seguit.

Criteri per al tractament de la variació funcional en el nou diccionari normatiu

PREÀMBUL

En l'acord pres el 2 de juliol de 2010 en relació amb el model de llengua, la Secció Filològica manifesta que «l'ús dels recursos expressius disponibles [...] ha de ser coherent dins de cada situació comunicativa» i que cal «que les orientacions normatives s'actualitzin, es completin i s'explicitin més detalladament per tal de propiciar el desplegament adequat dels recursos expressius propis de gèneres de comunicació d'estil menys formal». Tenint en compte això i també que un dels objectius de l'activitat normativa i estandarditzadora és, segons l'esmentat acord, «propiciar, en la mesura del possible, la identificació dels usuaris amb un model de referència que integri la variació i satisfaci les necessitats comunicatives del conjunt de la comunitat lingüística», la Comissió de Lexicografia entén que la tasca prioritària amb vista al nou diccionari normatiu és establir el tractament que hi ha de tenir la variació.

L'1 de juliol de 2011 la Secció Filològica va aprovar el criteri per al tractament de la variació dialectal en el nou diccionari. D'acord amb la planificació feta per la Comissió de Lexicografia, l'elaboració del criteri per al tractament de la variació funcional en el dit diccionari era la tasca que calia emprendre a continuació.

Amb anterioritat a la redacció d'aquest criteri, i en compliment de l'encàrrec de la Comissió de Lexicografia, les Oficines Lexicogràfiques van elaborar diversos estudis sobre la variació funcional que van permetre de tenir una visió panoràmica de la qüestió i de disposar de més elements de judici amb vista al debat que havia de tenir lloc en el si de la Comissió. Aquests estudis són:

1. Estudi sobre el tractament de la variació funcional en la *Proposta per a un estàndard oral de la llengua catalana, I. Fonètica* (PEOF), en la *Proposta per a*

un estàndard oral de la llengua catalana, II. Morfologia (PEOM) i en la *Proposta per a un estàndard oral lèxic* (PEOL), en curs d'elaboració.

2. Estudi sobre el tractament de la variació funcional en el *Diccionari de la llengua catalana* (DIEC).

3. Estudi sobre el tractament de la variació funcional en diccionaris d'altres llengües.

4. Compendi d'allò que conté de més substancial la bibliografia consultada.

A continuació s'exposen succintament les conclusions d'aquests treballs:

1. En els textos de la Secció Filològica a propòsit de l'estàndard oral es distingeix entre registres formals i registres informals, tot i que s'hi observen divergències quant als graus de formalitat que estableixen.

2. En el DIEC els graus de formalitat es reflecteixen mitjançant tres recursos: els valoratius lingüístics (etiquetes externes a la definició), les definicions metalingüístiques i les acotacions dins les definicions.

— En la llista de marques valoratives del DIEC només n'hi ha dues «de registre»: *POP.*, que marca els usos informals, i *VULG.*, que s'aplica als usos molt informals.

— El DIEC també restringeix l'ús mitjançant acotacions dins les definicions: «en el llenguatge col·loquial», «en el llenguatge infantil», «en el llenguatge poètic», «impròpiament», «dit abusivament», «dit despectivament», «eufemisme per», «dit hiperbòlicament» i «dit irònicament» (o «irònicament» o «usat irònicament»).

— Cap de les marques valoratives emprades en el DIEC no fa referència als graus de formalitat alt o molt alt. I només una de les acotacions («en el llenguatge poètic») és indicació d'aquest tipus d'ús.

— L'aplicació d'aquestes marques o acotacions en el DIEC no és del tot sistemàtica.

3. Així mateix, a partir de l'anàlisi del tractament de la variació funcional en diccionaris d'altres llengües, constatem el següent:

— En tots els diccionaris consultats, les pàgines introductòries (pròlegs, instruccions per al maneig, llistes d'abreviatures) donen informació sobre les marques que utilitzen per a indicar els registres. En molts casos, però, aquesta informació és insuficient per a entendre el sistema de marques.

— Hi ha una gran disparitat entre els diccionaris tant pel que fa a la quantitat de marques d'ús emprades, com a la classificació, a la denominació i a la definició d'aquestes marques.

— Com més graus de formalitat vol distingir un diccionari, més difícil es fa copsar-ne els límits.

4. Els punts més remarcables dels principals estudis sobre el tractament de la variació en els diccionaris són:

— La variació funcional (que en la bibliografia també s'anomena *contextual, diafàsica, estilística, diatíptica, situacional i de registre*) és condicionada per la situació comunicativa: els parlants opten per unes solucions lingüístiques en funció del context en què es produeix la comunicació.

— La variació funcional es concreta en el concepte de registre. Els registres són, doncs, opcions lingüístiques condicionades per un àmbit d'ús determinat.

— Els factors del context comunicatiu que determinen el registre són el *camp* o tema (general, especialitzat), el *mode* o canal de la comunicació (oral o escrit) i el *to* o tenor (molt informal, informal, formal o molt formal).

— L'ús lingüístic presenta un gran nombre de possibilitats que són de naturalesa molt diversa. El resultat del tractament de la variació funcional en els diccionaris difícilment podrà, doncs, reflectir amb precisió aquest ús.

— És recomanable que els diccionaris disposin d'un sistema de marques que permeti reflectir els diversos tipus de variació (dialectal, funcional, etc.). La tendència més general és no marcar les unitats lèxiques que tenen un valor neutre i marcar les que se n'allunyen.

— En els textos introductoris (prefaci, llista d'abreviatures) els diccionaris han d'explicar detalladament el sistema de marques que fan servir. Caldrà indicar el significat de cada marca i explicitar els criteris amb què s'assigna, atès que s'ha comprovat que una llista de marques sense definicions és ineficaç.

— La funció fonamental d'aquestes marques en els diccionaris és reflectir la variació, i, doncs, la llengua com un tot heterogeni. Dins aquesta diversitat, les marques classifiquen els mots inclosos en els diccionaris i n'orienten l'ús.

ACORD

A partir dels postulats que, tant en els textos de les propostes per a l'estàndard oral com en l'acord sobre el model de llengua pres el 2 de juliol de 2010, ha formulat la Secció Filològica a propòsit de l'estàndard i de la variació que presenta, i també a partir de les conclusions a què han menat els estudis i el debat esmentats més amunt, la Secció ha pres l'acord següent:

1. El diccionari normatiu continuarà el lèxic estàndard, que correspon a la varietat pública de prestigi reconeguda socialment, i altres unitats que, independentment de si formen part o no de la varietat estàndard, es considera que han de ser al diccionari (determinades unitats del lèxic exclusiu d'especialitat, del lèxic d'extensió reduïda o poc usat, del lèxic d'escàs reconeixement social o de grau de formalitat baix).

2. En el lèxic de la varietat estàndard inclòs en el diccionari es distingiran diversos graus de formalitat.

3. El sistema de les marques de graus de formalitat del nou diccionari serà simple (amb poques marques) i inclourà tant marques corresponents a graus de formalitat baixa com marques corresponents a graus de formalitat alta.

4. Les unitats lèxiques es classificaran en tres registres: *formal*, *neutre* i *informal*.

5. El REGISTRE FORMAL és el propi del **llenguatge elevat i culte**, que correspon a situacions comunicatives en què s'estableix una distància entre l'emissor i el receptor (lliçons, conferències, discursos, articles científics, etc.). L'ús d'aquest llenguatge en situacions comunicatives informals resultaria afectat. Les unitats lèxiques pertanyents a aquest llenguatge duren la marca *formal*.

Un subtipus d'aquest llenguatge és l'usat en la literatura de creació d'estil més elevat, generalment poètic. Les unitats lèxiques que hi pertanyen duren la marca *formal* i un comentari que indicarà aquest ús específic.

6. El REGISTRE NEUTRE és el propi de situacions comunicatives amb un grau de formalitat mitjà. És característic d'aquest registre un llenguatge no marcat, que es pot emprar en qualsevol situació comunicativa (mitjans de comunicació, debats públics, davant de receptors desconeguts, etc.). L'absència d'una marca explícita referida al registre a què pertanyen les unitats lèxiques indicarà que es tracta d'unitats del registre neutre.

7. El REGISTRE INFORMAL és el propi de situacions comunicatives amb un grau de formalitat baix. Dins aquest registre es distingiran quatre tipus de llenguatge:

a) El **llenguatge col·loquial**, que és l'emprat en qualsevol situació comunicativa en què el grau de confiança entre els interlocutors és alt (a casa, al carrer, al mercat, entre companys de feina, entre amics, etc.). Les unitats lèxiques pertanyents a aquest llenguatge duren la marca *informal*.

b) El **llenguatge infantil**, que és l'emprat en la comunicació entre infants que encara no han adquirit una competència lingüística que els permeti de prescindir-ne o entre adults i infants de les característiques indicades. Les unitats lèxiques pertanyents a aquest llenguatge duren la marca *informal* i un comentari que indicarà que l'ús d'aquestes unitats se circumscriu a la parla dels infants.

c) L'**argot**, que és el llenguatge emprat per alguns grups socials com a element propi i distintiu. Aquests grups socials són identificables segons diferents factors: la professió (estudiants, periodistes, etc.), l'edat (joves), el sexe, el grau d'integració social (delinqüència, droga, presó, etc.), l'ètnia, etc. Les unitats d'argot que es recolliran en el diccionari seran aquelles que han transcendit llur àmbit exclusiu i han passat a tenir ús en el llenguatge col·loquial. Duren la marca *informal* i un comentari que indicarà que es tracta d'unitats que originàriament formaven part de l'argot d'un determinat grup social.

d) El **llenguatge vulgar**, que és el que la norma sociocultural dominant considera marcat pel seu caràcter groller i fins i tot ofensiu. Atorga a la comunicació

un to de poca educació o de trencament de les pautes de conducta social generalment acceptades, per la qual cosa pot arribar a generar rebuig. Sovint fa ús d'unitats lèxiques considerades tabú, generalment pertanyents als camps semàntics del sexe, la religió o l'escatologia. Les unitats lèxiques pertanyents a aquest llenguatge duren la marca *informal* i un comentari que informarà del caràcter vulgar o groller d'aquestes unitats.

8. Al marge d'aquesta classificació en registres, les unitats lèxiques emprades en els àmbits especialitzats (ciència, tècnica, art, esport, religió, indústria, comerç, etc.) duren la indicació de l'àrea o de les àrees temàtiques en què s'utilitzen.

Algunes d'aquestes unitats són d'ús exclusiu en els àmbits especialitzats. D'altres unitats, a més de ser emprades en els àmbits especialitzats, també tenen un ús en la llengua comuna, ja sigui perquè, tot i l'origen especialitzat, han passat a formar part de la competència lingüística general, ja sigui perquè són mots de la llengua comuna que també són emprats en el llenguatge d'especialitat.

9. Atès que la Secció Filològica afirma en l'acord sobre el model de llengua que tant la gramàtica com el diccionari normatiu, a més dels graus de formalitat, també podran donar altres indicacions, el diccionari inclourà en determinades unitats lèxiques orientacions de caràcter cronològic per a indicar quins mots resultarien estranys en la parla d'avui dia, encara que es trobin en els textos. El diccionari emprarà dues marques per a aquest tipus d'orientacions:

— La marca *desusat* acompanyarà les unitats de lèxic comú que, havent tingut un ús extens, avui dia estan clarament en recessió o en desús.

— La marca *obsolet* acompanyarà les unitats del llenguatge especialitzat que han quedat científicament antiquades i que han estat reemplaçades per altres de més actuals. També duren la indicació de l'àrea o les àrees d'especialitat en què s'utilitzen. Aquestes unitats, però, es mantindran en el diccionari perquè apareixen en alguns textos i, doncs, pot ser útil per a l'usuari saber-ne el significat.

10. Determinades unitats lèxiques del diccionari duren orientacions de caràcter pragmàtic que informaran de les intencions i les valoracions dels participants en l'acte comunicatiu mitjançant un comentari. Aquestes unitats lèxiques s'agruparan en els quatre tipus següents:

a) Unitats despectives o pejoratives, que expressen menyspreu o desaprovació envers el que designen i que poden ser feridores o insultants.

b) Unitats emprades irònicament, en què cal entendre el sentit completament contrari d'allò que aparentment és dit o escrit.

c) Unitats que poden causar ofensa social i institucional i que poden ser rebutjades per l'ortodòxia política o cultural d'un grup determinat, especialment en contextos relacionats amb la feina, l'ètnia, l'orientació sexual, la religió, la discapacitat, la cultura o l'edat.

d) Unitats emprades eufemísticament.